

مدیریت دیجیتال حقوق مالکیت ادبی و هنری

ستارزکلام^۱

چکیده

با ظهور و گسترش فناوری‌های جدید اطلاعات و ارتباطات به ویژه اینترنت، حقوق مالکیت فکری با چالش‌های تازه‌ای مواجه شده است، هرچند ابزارهای الکترونیکی و سایر فناوری‌های ارتباطی و اطلاعاتی جدید امکانات بی‌نظیر و بی‌سابقه‌ای را برای تولید و تکثیر آثار در اختیار بشریت قرار داده، در عین حال ظرفیت‌هایی را نیز برای نقض حقوق پدیدآورندگان آثار فکری ایجاد کرده است که با ابزارهای مورد استفاده در سده‌های گذشته قابل مقایسه نیست. در نتیجه، برای مقابله با نقض حقوق مالکیت فکری آثار ادبی و هنری در محیط‌های دیجیتال مدیریت آن نیز بیش از پیش ضرورت پیدا کرده است. این مدیریت از یکسو با توسل به تدابیر و ابزارهای فنی و از سوی دیگر با حفاظت از اطلاعات مرتبط با شناسایی اثر و پدیدآورنده آن امکان‌پذیر می‌شود. از آنجا که امکان خنثی‌سازی این تدابیر فنی و اطلاعات وجود دارد، اسناد بین‌المللی و منطقه‌ای ناظر بر حقوق مالکیت فکری درصدد حمایت حقوقی از آن‌ها به ویژه با توصیه به کشورهای عضو برای وضع ضمانت‌اجراهای مدنی و کیفری در قبال خنثی‌سازی این تدابیر برآمده‌اند. با این حال، حمایت حقوقی از تدابیر فنی و اطلاعات مرتبط با آثار و پدیدآورندگان آن در اسناد بین‌المللی و همچنین در حقوق داخلی کشورها با محدودیت‌هایی نظیر دسترسی به اطلاعات، حمایت از کودکان و ناتوانان جسمی مواجه شده است که نیاز به پژوهش در این زمینه را ضروری می‌گرداند.

واژگان کلیدی

مدیریت دیجیتال حقوق مالکیت فکری، تدابیر فنی، اطلاعات مرتبط با شناسایی پدیدآورنده و اثر

۱. استادیار، گروه حقوق، دانشگاه شاهد، تهران، ایران. Email: sattarzarkalam@gmail.com

مقدمه

عبارت «مدیریت دیجیتال حقوق^۱» در معنای عام خود به فناوری‌ها و سامانه‌هایی اطلاق می‌شود که زمینه کنترل مؤثر دسترسی‌ها و مدیریت توزیع و بهره‌برداری از آثار دیجیتالی مورد حمایت شامل آثار ادبی و هنری و نرم‌افزارها و پایگاه‌های داده را تأمین می‌کند. در عین حال، گاه از «تدابیر فناورانه حمایتی^۲» نام برده می‌شود که اشکال مختلف آن همانند موانع فناورانه برای دسترسی به آثار جلوه‌گر می‌شوند. (دنانکور، ۲۰۱۰ م.) این تدابیر در نتیجه معاهدات سازمان جهانی مالکیت فکری به راه حلی یگانه برای حمایت از آثار مشمول کپی‌رایت در محیط‌های دیجیتالی بدل شده است. در حقیقت، با توجه به توسعه اقتصاد بر خط و تعدد و تنوع محتواهای دیجیتالی، حمایت‌های قانونی و قراردادی از آثار فکری برای مقابله با شبیه‌سازی و سایر روش‌های نقض حقوق پدیدآورندگان کافی نیست. در نتیجه مدت زمانی است که دست‌اندرکاران عرصه فرهنگ، صنعت و اطلاعات و به تبع آن‌ها سازمان جهانی مالکیت فکری و اتحادیه اروپا به حمایت‌های دارای ماهیت فنی و اطلاعات مرتبط با آثار روی آورده‌اند. با این همه، چنین حمایت‌هایی می‌تواند به حقوق کاربران برای بهره‌برداری شخصی، تهیه نسخه پشتیبان و حریم خصوصی آسیب رساند، امری که تعیین خطوط مرزی بین حمایت از آثار به ویژه حقوق پدیدآورندگان آثار فکری از هر نوعی را ایجاب می‌کند. مدیریت دیجیتال حقوق یا تدابیر فناورانه حمایتی، صرف نظر از اصطلاحی که می‌توان به کار برد، از یکسو شامل تدابیر فنی حمایت و حفاظت از آثار و سوی دیگر اطلاعات مرتبط با نظام حقوقی می‌شود. در این مقاله ابتدا مفهوم، پیشینه و انواع تدابیر فنی از یکسو (الف) و مفهوم و پیشینه اطلاعات مرتبط با نظام حقوقی از سوی دیگر (ب)، سپس محدودیت‌های حمایت از تدابیر

فنی و اطلاعات مرتبط با نظام حقوقی (ج) مورد مطالعه قرار می‌گیرد. سرانجام از آنجا که در مقررات بین‌المللی در زمینه حق مؤلف یا کپی‌رایت از جمله معاهدات سازمان جهانی مالکیت فکری دولت‌های عضو متعهد شده‌اند ضمانت اجرای مؤثر برای مقابله با خنثی‌سازی تدابیر فنی و اطلاعات مرتبط با نظام حقوقی پیش‌بینی کنند و لایحه حقوق مالکیت فکری (جلد اول - مالکیت ادبی و هنری) سال ۱۳۹۳ نیز که هم‌اکنون در مجلس شورای اسلامی مراحل تصویب خود را می‌گذرانند، برای اولین بار در حقوق ایران حاوی مقرراتی در این زمینه است، لذا بند آخر نیز به ضمانت اجرای خنثی‌سازی تدابیر فنی و اطلاعات مرتبط با نظام حقوقی اختصاص خواهد یافت و از این طریق مقررات لایحه مورد بحث نیز مورد نقد واقع خواهد شد.

الف - مفهوم، پیشینه و انواع تدابیر فنی

در این گفتار همانطور که از نام آن پیدا است، ابتدا مفهوم تدابیر فنی، سپس پیشینه این تدابیر و سرانجام انواع آن موضوع بحث قرار گرفته است.

۱- مفهوم تدابیر فنی

هرچند معاهدات دوگانه سازمان جهانی مالکیت فکری سال ۱۹۹۶ راجع به حق مؤلف و حقوق مجاور و معاهده سازمان جهانی مالکیت فکری سال ۲۰۱۲ راجع به اجراهای آثار و اجراهای صوتی - تصویری معروف به معاهده پکن و همچنین دستورالعمل‌های اروپایی ۱۹۹۱ و ۲۰۰۹ راجع به حمایت حقوقی از برنامه‌های رایانه‌ای موضوع حمایت حقوقی از تدابیر فنی را پیش‌بینی کرده‌اند، اما در هیچ یک از این اسناد توصیفی از تدابیر فنی به عمل نیامده است. در این میان، تنها دستورالعمل اروپایی ۲۰۰۱ راجع به هماهنگ‌سازی برخی جنبه‌های

حق مؤلف و حقوق مرتبط در جامعه اطلاعاتی است که در بند ۳ ماده ۶ خود تدابیر فنی را به طور مشخص تعریف کرده است: «در چارچوب این دستورالعمل، منظور از تدابیر فنی، هر گونه فناوری، ابزار یا ترکیبی از آنهاست که در محدوده عادی کارکردشان، ممانعت یا محدودیت اعمال غیر مجاز توسط دارنده حق مؤلف یا حقوق مرتبط یا حق مؤلف مقرر در قانون یا حقوق خاص^۳ مقرر در فصل سوم دستورالعمل اروپایی سال ۱۹۹۶ میلادی^۴ را نسبت به آثار یا سایر موضوعات مورد حمایت هدف قرار داده است.»

برابر قسمت دوم این بند، تدابیر فنی زمانی مؤثر شناخته می‌شوند که استفاده از یک اثر مورد حمایت یا سایر موضوعات مشمول حمایت توسط صاحبان حقوق و به یاری یک رمز دسترسی یا یک شیوه حمایتی نظیر رمزنگاری، یا سایر اشکال انتقال آثار یا موضوعات مورد حمایت یا یک ساز و کار کنترل کپی برای نیل به این هدف نظارت شود. مقررات این معاهده به حقوق داخلی کشورهای عضو اتحادیه اروپا منتقل شده است.

۲- پیشینه حمایت حقوقی از تدابیر فنی

در حقوق ایران تا زمان تصویب قانون جرائم رایانه‌ای در سال ۱۳۸۶ در هیچ یک از مقررات مرتبط با حقوق مالکیت فکری یا مقررات قانونی دیگر کم‌ترین اثری از مفهوم تدابیر فنی و نحوه حمایت حقوقی از آن، خواه در مورد آثار مشمول حق مؤلف یا موضوعات مورد حمایت از طریق حقوق مجاور یا مرتبط به چشم نمی‌خورد. ماده ۱ قانون جرائم رایانه‌ای برای اولین بار اصطلاح تدابیر امنیتی را وارد حقوق ایران کرد. به موجب این ماده: «هر کس به طور غیر مجاز به داده‌ها یا سیستم‌های رایانه‌ای یا مخابراتی که به وسیله تدابیر امنیتی حفاظت شده است، دسترسی یابد، به حبس از نود و یک روز تا یک سال یا جزای نقدی از پنج تا

بیست میلیون ریال یا هر دو مجازات محکوم خواهد شد.» همانطور که ملاحظه می‌شود هدف مقنن ایرانی در این ماده نه تنها حمایت از داده محتواها از جمله محصولات فکری، بلکه سیستم‌های رایانه‌ای و مخابراتی است که با تدابیر امنیتی حفاظت شده‌اند. از سوی دیگر، حمایت از این تدابیر نیز از زاویه حقوق کیفری و به صورت تهاجمی آغاز شده است.

در سطح بین‌المللی حمایت از تدابیر فنی ناظر برای جلوگیری از نقض حقوق مالکیت فکری برای اولین بار در مورد برنامه‌های رایانه‌ای یا نرم‌افزارها و توسط دستورالعمل اروپایی مورخ ۱۴ می ۱۹۹۱ راجع به حمایت حقوقی از برنامه‌های رایانه‌ای پیش‌بینی شده است. قسمت (پ) بند ۱ ماده ۷ این دستورالعمل، کشورهای عضو را مکلف می‌کند تدابیر مناسب در قبال به گردش درآوردن یا تجاری کردن ابزارهایی که تنها هدف آنها تسهیل حذف غیر مجاز یا خنثی کردن هر گونه تدابیر فنی است که احتمالاً برای حمایت از یک برنامه رایانه‌ای به کار گرفته می‌شوند، اتخاذ کنند. به موجب بند ۳ ماده ۷ دستورالعمل یادشده نیز کشورهای عضو همچنین می‌توانند در قوانین خود توقیف وسایل یادشده در قسمت (پ) بند ۱ را پیش‌بینی کنند.^۵

دومین گروه از اسناد بین‌المللی که حمایت حقوقی از تدابیر فنی در آنها صراحتاً مورد حکم قرار گرفته، معاهدات سازمان جهانی مالکیت فکری در زمینه حق مؤلف و حقوق مرتبط است. در این راستا، ماده ۱۱ معاهده سازمان جهانی مالکیت فکری راجع به حق مؤلف (WCT) Wipo Copyright Treaty سال ۱۹۹۶ و ماده ۱۸ معاهده سازمان جهانی مالکیت فکری راجع به اجراها و آوانگاشت‌ها (WPPT) Wipo Performance and Phonograms Treaty سال ۱۹۹۶ تحت عنوان «تعهدات راجع به تدابیر فنی»، کشورهای عضو را مکلف کرده

حمایت حقوقی مناسب و ضمانت اجراهای مؤثر برای مقابله با خنثی‌سازی تدابیر فنی مؤثر که توسط پدیدآورندگان، اجراکنندگان یا صاحبان حقوق راجع به آوانگاشت‌ها در چارچوب اعمال حقوقشان در نتیجه این معاهده و کنوانسیون برن اتخاذ می‌شود و مقابله با اعمالی که توسط پدیدآورندگان آثار، اجراکنندگان یا صاحبان حقوق راجع به آوانگاشت‌ها یا قانون مجاز شمرده نشده‌اند و اجرای حقوقشان نسبت به آثار را محدود می‌سازد، انجام دهند.

سومین سند بین‌المللی که صراحتاً لزوم حمایت از تدابیر فنی را پیش‌بینی کرده، دستورالعمل اروپایی ۲۰۰۱ راجع به یکنواخت‌سازی برخی جنبه‌های حق مؤلف و حقوق مرتبط در جامعه اطلاعاتی است. قسمت اول ماده ۶ این دستورالعمل مقرر می‌دارد: «کشورهای عضو باید حمایت حقوقی مناسب در قبال خنثی‌سازی هر گونه تدابیر فنی مؤثر که شخص با آگاهی از این که چنین هدفی را تعقیب می‌کند یا دلایل معتبر برای اثبات این که وی می‌توانسته از این امر آگاهی داشته باشد در دست است، اتخاذ کنند.» قسمت دوم همین ماده کشورهای عضو را متعهد می‌سازد حمایت حقوقی مناسب در قبال ساخت، واردات، توزیع، فروش، اجاره یا تبلیغ برای فروش یا اجاره و همچنین در اختیارداشتن ابزارها، محصولات و انجام خدماتی که هدف از آن‌ها خنثی‌کردن هر گونه تدابیر فنی مؤثر است، به عمل آورند. دستورالعمل مورد بحث برخلاف دستورالعمل‌های اروپایی ۱۹۹۱ و ۲۰۰۹ راجع به حمایت حقوقی از نرم‌افزارها، شامل همه آثار و موضوعات مورد حمایت در حقوق مالکیت ادبی و هنری از جمله برنامه‌های رایانه‌ای می‌شود. چهارمین سند بین‌المللی که در آن به لزوم حمایت حقوقی از تدابیر فنی تصریح شده، معاهده مورخ ۲۶ ژوئن سال ۲۰۱۲ سازمان جهانی مالکیت فکری راجع به اجراهای صوتی - تصویری معروف به معاهده پکن است. این معاهده که تا

کنون ۴۸ کشور دنیا از جمله ایالات متحده آمریکا، ایتالیا و فرانسه آن را امضا کرده‌اند، در ماده ۱۵ خود تحت عنوان «تعهدات راجع به تدابیر فنی» مقررات سال ۱۹۹۶ معاهدات سازمان جهانی مالکیت فکری در زمینه حق مؤلف و حقوق مرتبط را عیناً تکرار کرده است؛ با این تفاوت که موضوع حمایت در معاهده پکن اجراکنندگان آثار صوتی - تصویری و اجراکنندگان این حوزه هستند و به کنوانسیون یا معاهده خاص دیگری نیز ارجاع نداده است.

با توجه به اعلامیه مشترک کشورهای عضو در خصوص ماده ۱۵ معاهده پکن ۲۰۱۲، اصطلاح «تدابیر فنی» که توسط اجراکنندگان آثار یا اجراکنندگان، یا توسط اشخاص مشمول معاهده سازمان جهانی مالکیت فکری راجع به اجراها و آوانگاشت‌ها، اتخاذ می‌شود باید به گونه‌ای موسع تفسیر شود، یعنی تمامی اشخاصی را که به نام هنرمندان عمل می‌کنند، شامل نمایندگان، دارندگان لیسانس یا انتقال‌گیرندگان، تولیدکنندگان یا ارائه‌دهندگان خدمات و اشخاصی که در بخش ارتباطات یا پخش رادیویی فعالیت می‌کنند و از اجراهای آثار یا اجراها با توجه به اجازه صاحبان حقوق استفاده می‌کنند، دربر گیرد، هرچند در معاهده سازمان جهانی مالکیت فکری سال ۱۹۹۶ راجع به حق مؤلف چنین تفسیری از تدابیر فنی دیده نمی‌شود، اما به راحتی می‌توان مفاد این اعلامیه را در مورد آثار ادبی و هنری از جمله نرم‌افزارها نیز اعمال کرد، زیرا آنچه در این اعلامیه آمده، توصیف اشخاصی است که به نوعی قائم مقام صاحبان حقوق در اتخاذ تدابیر فنی هستند و نوع موضوع یا اثر مورد حمایت در این مورد بی‌تأثیر است.

تازه‌ترین سند بین‌المللی که در آن تدابیر فنی مرتبط با حفاظت از آثار مورد توجه قرار گرفته، معاهده مراکش مورخ ۲۷ ژوئن ۲۰۱۳ ناظر بر «تسهیل دسترسی نابینایان و کم‌بینایان و اشخاص دارای سایر مشکلات خواندن متون چاپی آثار

منتشرشده» است. این معاهده که تحت مدیریت سازمان جهانی مالکیت فکری امضا شده و تاکنون بیش از ۸۳ کشور به آن پیوسته‌اند ماده ۷ خود را به «تعهدات مرتبط با تدابیر فنی حمایتی» اختصاص داده است. این معاهده تعریفی از تدابیر فنی به عمل نیاورده است و صرفاً محدوده حمایت حقوقی از این تدابیر را مشخص کرده است.

۳- انواع تدابیر فنی

استفاده از تدابیر فنی برای حفاظت و حمایت از آثار کاملاً جنبه اختیاری دارد، هرچند دولت‌ها بر اساس معاهدات سازمان جهانی مالکیت فکری و دستورالعمل‌های اروپایی به شرحی که گذشت، متعهد به حمایت حقوقی از تدابیر فنی و پیش‌بینی ضمانت اجرای مؤثر برای مقابله با آن هستند. (دولیان، ۲۰۰۵ م.)

به طور کلی تدابیر فنی را می‌توان به تدابیری که هدف از آن‌ها کنترل دسترسی به آثار و همچنین تدابیری که ناظر بر کنترل استفاده از آن‌ها هستند، تقسیم‌بندی کرد. در ایالات متحده آمریکا، قانونگذار در ماده ۱۲۰۱ قانون کپی‌رایت هزاره دیجیتال بین تدابیر ناظر بر کنترل دسترسی و کنترل استفاده قائل به تفکیک شده است. در حقیقت، در حالی که بند a ماده ۱۲۰۱ یاد شده دورزدن یا خنثی سازی تدابیر فنی را ممنوع کرده، بند b همان ماده چنین حکمی در خصوص تدابیر کنترل استفاده وجود ندارد. از این تفکیک استنباط شده است که هدف مقنن آمریکایی حفظ استفاده منصفانه^۷ بوده است. مستند چنین تفسیری، دیدگاه اداره کپی‌رایت آمریکا است که بر اساس آن، چنین تفکیکی با هدف تضمین این‌که جامعه از توانایی استفاده منصفانه برخوردار باشد، صورت گرفته است. برابر این دیدگاه، از آنجا که کپی‌کردن یک اثر می‌تواند تحت شرایطی استفاده منصفانه تلقی شود، ماده ۱۲۰۱ خنثی کردن تدابیر فنی را که مانع کپی

کردن می‌شوند، منع نکرده است، سیدابراهیم موسوی مطلق (۱۳۹۲ ش). البته چنین تفکیکی در مقررات بین‌المللی و نظام حق مؤلف مشاهده نمی‌شود.

تدابیر فنی دوگانه یادشده در چهار زمینه، مدیریت حقوق مالکیت فکری و به ویژه در زمینه حق مؤلف، محدوده استفاده، احراز هویت و پیشگیری به کار می‌رود. فناوری‌های پایه و اصلی در این زمینه حول روش‌های رمزنگاری^۸، استگانوگرافی^۹ (نهان‌سازی) و احراز هویت و اصالت‌سنجی^{۱۰} متمرکز است. در ادامه به طور اجمال تدابیر مذکور و فناوری‌های مرتبط با آن‌ها مورد مطالعه قرار گرفته است.

۱-۳- رمزنگاری^{۱۱}: فرآیندی است که طی آن اطلاعات مورد نظر به کمک توابع پیچیده ریاضی به صورت درهم ریخته و غیر قابل درک توسط انسان، یا به عبارتی رمز شده بدل می‌شود تا از این طریق از اطلاعات محافظت شود و آن را محرمانه و شخصی نگه دارند. رمزنگاری از سابقه بسیار طولانی برخوردار است و تا به حال الگوریتم‌های متعدد و مختلفی برای رمزنگاری ابداع و ارائه شده است. در یک طبقه‌بندی کلی، دسته‌ای از این الگوریتم‌ها ممکن است از یک یا دو کلید برای رمزنگاری و عکس آن، یعنی رمزگشایی اطلاعات استفاده نمایند.

رمزنگاری اطلاعات به رمزدرآمده تنها با در اختیارداشتن کلید، قابل رمزگشایی و قابل خواندن مجدد می‌شود. در بیان کلی، الگوریتم‌های رمزنگاری به دو نوع کلی مبتنی بر «کلید خصوصی (محرمانه) / متقارن^{۱۲}» و یا مبتنی بر «کلید عمومی یا نامتقارن^{۱۳}» تقسیم می‌شوند. الگوریتم‌های دسته اول برای رمزنگاری و رمزگشایی تنها از یک کلید استفاده می‌نمایند.

در عمل، فناوری رمزنگاری در سامانه‌های دیگری که وظیفه حمایت از آثار مورد حمایت را بر عهده دارند، تلفیق و با آن‌ها یکپارچه و استفاده می‌شود. (اداره علامت تجاری ایالات متحده آمریکا، ۲۰۰۲ م.)

برای فراهم‌شدن زمینه عملی استفاده از روش رمزنگاری نامتقارن، نیاز به وجود مرجعی برای تولید کلید خصوصی و کلید عمومی و همچنین تأیید تعلق یک کلید خصوصی به شخص معین است. به این منظور بستر زیرساخت کلید عمومی^{۱۴} در ایران راه‌اندازی شده است.

در حال حاضر به دلایلی که خارج از بحث فعلی است، دو مرجع حاکمیتی مختلف، یعنی بانک مرکزی و وزارت صنعت، معدن و تجارت هر کدام به طور جداگانه این زیرساخت را به ترتیب یکی برای استفاده بانک‌ها و مؤسسات مالی و اعتباری و بازار پول و سرمایه و دیگری برای استفاده شرکت‌ها، بنگاه‌ها و مؤسسه‌های تولیدی و بازرگانی و اصناف راه‌اندازی نموده‌اند.

۲-۳- احراز هویت و اصالت سنجی: فناوری‌های مورد استفاده برای احراز هویت کاربران و همچنین شناسایی تجهیزات و دستگاه‌های مورد استفاده آنان، عناصر عمده‌ای در فضای دیجیتال و سامانه‌های مدرن که نقش حفاظتی و حمایتی دارند، محسوب می‌شوند. یکی از روش‌های متداول در کنترل کاربران شبکه، استفاده از آدرس اینترنتی^{۱۵} مرتبط با دستگاه مورد استفاده توسط کاربر است که به همین نام^{۱۶} شناخته می‌شود.

گواهی دیجیتال ابزار دیگری است که برای احراز هویت کاربر در فضای دیجیتال استفاده می‌شود و در توضیح زیرساخت کلید عمومی و خدمات آن اشاره کوتاهی به آن شد. دفاتر صدور گواهی، برای اشخاص گواهی دیجیتال صادر می‌نمایند که در آن، نام دارنده گواهی، کلید عمومی وی، تاریخ اعتبار کلید عمومی، نام صادرکننده گواهی، شماره سریال گواهی و امضای دیجیتال صادرکننده گواهی وجود دارد. (کمیسیون حقوق تجارت بین‌المللی سازمان ملل متحد، ۱۳۹۲ ش.)

۳-۳- **نہان‌سازی یا پنهان‌سازی:** پنهان‌سازی اطلاعات از سابقه طولانی برخوردار است. این شیوه ریشه در یونان قدیم دارد که در زمان‌های گذشته برای تبادل پیام از روش‌های پنهان‌کردن و پوشش آن به طرق مختلف استفاده می‌نمودند. امروزه در دنیای دیجیتال و از جمله به منظور حمایت از آثار فکری، روش‌های پنهان‌سازی اطلاعات بنا به کاربرد آن به دو زمینه عمده به شرح زیر قابل تقسیم است: (کاشین، ۱۹۹۸ م.)

- جلوگیری از کشف و شناسایی اطلاعات (نہان‌کردن).

- حفاظت در برابر حذف اطلاعات (علامت‌گذاری اثر).

در این زمینه تکنیک‌های نوآورانه‌ای ارائه شده است که خود به دو فناوری موسوم به «واترمارکینگ» و «فینگرپرینتینگ» قابل تقسیم است:

- واترمارکینگ که همه عناصر اثر به روش یکسانی علامت‌گذاری می‌شوند.

- فینگرپرینتینگ که عناصر اثر شناسایی و هر یک به طور مشخصی علامت‌گذاری

می‌شود.

روش‌های رمزنگاری و نہان‌سازی (استگانوگرافی) هر دو برای برای حفظ محرمانگی اطلاعات مناسبند. تفاوت عمده این دو آن است که در رمزنگاری، هر کسی ممکن است مطلع باشد که طرفین به طور محرمانه با یکدیگر تماس می‌گیرند، اما با استفاده از روش نہان‌سازی، اطلاعات محرمانه از چشم بقیه پنهان می‌ماند و در بهترین حالت در واقع هیچ کس از ارتباط محرمانه دو طرف مطلع نمی‌شود. این ویژگی نہان‌سازی را برای مواردی که رمزنگاری قابل استفاده نیست، مناسب می‌سازد.

تکنیک‌های نوآورانه نہان‌سازی امروزی، نوعاً زمینه پوشش مناسب مباحث امنیت و نیز موضوعات و دغدغه‌های مدیریتی مرتبط با توزیع و استفاده از آثار

دیجیتالی و علامت‌گذاری شده را فراهم می‌آورد. به عنوان مثال با روش‌های ابداع‌شده در زمینه واترمارکینگ^{۱۷} و فینگرپرینتینگ^{۱۸} می‌توان اثر دیجیتالی را همراه با مشخصه‌هایی از آن به نحوی علامت‌گذاری و امتزاج نمود که امکان حذف و جداسازی مشخصه‌ها از خود اثر میسر نباشد. به این ترتیب، فایل اطلاعاتی یک پارچه و مرتبگی از اثر و مشخصه‌های مورد نظر از آن در دست خواهد بود. به این ترتیب، در سایه بهره‌گیری از این فناوری‌ها و بنا به ضرورت، امکان ردیابی اثر، شناسایی صاحب اثر کپی‌شده و موضوعاتی از این دست میسر می‌شود.

واترمارک دیجیتالی در شکل ابتدایی آن، دربرگیرنده اطلاعاتی درباره منشأ و مبدأ اثر، وضعیت و مقصد اطلاعات است. واتر مارک دیجیتالی می‌تواند تقریباً با هر نوع داده دیجیتالی شامل انواع صوتی، تصویری و پخش‌شدنی^{۱۹} بدون ایجاد تغییر شکل محسوس و قابل توجهی در اطلاعات اثر یا تداخل و تغییر کیفیت آن، همراه و درون آن نهان‌سازی شود. حذف این اطلاعات بدون از دست‌رفتن محسوس و قابل توجه کیفیت اثر میسر نیست. به عبارت دیگر، هر گونه کپی از طریق حذف تمام یا بخشی از آن به معنی دستیابی به نسخه‌ای غیر قابل استفاده و بی‌کیفیت از اثر منجر خواهد بود. به این ترتیب فناوری واترمارکینگ (که بنا بر توضیح زیرنویس، در توصیف کلی آن شامل هر دو تکنیک واترمارک و فینگرپرینت می‌باشد) می‌تواند به عنوان مکانیزم مهمی برای پایش، ممیزی و نمایه‌سازی آثار محیط دیجیتالی مورد استفاده صاحبان این آثار قرار گیرد.

۴-۳- مدیریت دیجیتالی حقوق^{۲۰} (به معنای خاص): واژه عمومی و کلی

مدیریت دیجیتالی حقوق و سامانه‌های ناشی از آن به نام DRMS به فناوری‌ها و دستاوردهای مهندسان رایانه و نرم‌افزار در این زمینه اطلاق می‌شود. با این حال، برخی سامانه‌هایی حمایتی و حفاظتی، امکان کنترل دسترسی، کنترل کاربران و

عملیات ردیابی را میسر می‌سازند که از آن می‌توان به مدیریت دیجیتال حقوق به معنای خاص تعبیر کرد. تدابیر فنی که در بندهای پیشین از آن سخن رفت، اغلب با مدیریت دیجیتال حقوق به معنای خاص اشتباه گرفته می‌شود. مدیریت دیجیتال حقوق به مفهوم اخیر صاحبان حقوق را قادر می‌سازد استفاده، نمایش یا تکثیر آثارشان را مجاز یا ممنوع کنند. در اینجا، منظور ممانعت از کپی‌کردن یا استفاده غیر مجاز نیست، بلکه به کارگیری سیستمی است که مدیریت حقوق هر پدیدآورنده یا صاحب حقی را از طریق کنترل استفاده‌ها یا کپی‌های آثار ممکن می‌سازد. چنین سیستمی برقراری ارتباط بین صاحبان حقوق، توزیع کنندگان و کاربران را عملی می‌کند. (بیتان، ۲۰۱۵ م.)

ب - مفهوم اطلاعات مرتبط با نظام حقوقی و پیشینه حمایت از آن

در حقوق ایران حمایت از اطلاعات مرتبط با نظام حقوقی به مفهومی که در ادامه خواهد آمد، پیشینه ندارد. در نتیجه در این زمینه نیز مراجعه به معاهدات و کنوانسیون‌های بین‌المللی که مقررات آن‌ها وارد حقوق داخلی کشورهای عضو شده است، ناگزیر به نظر می‌رسد.

۱- مفهوم حمایت از اطلاعات مرتبط با نظام حقوقی

با توجه به بند ۲ مواد ۱۲ و ۱۹ معاهدات سال ۱۹۹۶ سازمان جهانی مالکیت فکری راجع به حق مؤلف و حقوق مرتبط، منظور از اطلاعات مرتبط با نظام حقوقی^{۲۱} «اطلاعات مرتبط با شناسایی اثر، پدیدآورنده اثر، صاحب هر گونه حقی نسبت به اثر، شرایط و شیوه‌های استفاده از اثر و هر گونه شماره و کد نمایانگر این اطلاعات می‌شود، در صورتی که هر کدام از این اطلاعات به نسخه یک اثر پیوست بوده یا هنگام انتقال اثر به عموم ظاهر شود.» این تعریف عیناً در ماده ۱۶

معاهده پکن مورخ ۲۶ ژوئن سال ۲۰۱۲ سازمان جهانی مالکیت فکری راجع به اجراهای آثار و اجراهای صوتی - تصویری تکرار شده است.

دستورالعمل اتحادیه اروپا مورخ ۲۲ می ۲۰۰۱ راجع به هماهنگ‌سازی برخی جنبه‌های حق مؤلف و حقوق مرتبط نیز در بند ۲ ماده ۷ خود تعریف مشابهی ارائه کرده است: «منظور از اطلاعات مرتبط با نظام حقوقی، هر گونه اطلاعات ارائه‌شده توسط صاحبان حقوق است که شناسایی اثر یا سایر موضوعات مورد حمایت مقرر در این دستورالعمل یا حقوق خاص مقرر در فصل سوم دستورالعمل اروپایی ۱۹۹۶/۹، توسط پدیدآورنده یا هر صاحب حق دیگری را ممکن سازد. این عبارت همچنین اطلاعات راجع به شرایط و شیوه‌های استفاده از آثار یا سایر موضوعات مورد حمایت و نیز شماره یا کد معرف این اطلاعات می‌شود. بند یک فوق زمانی اعمال می‌شود که هر کدام از عناصر اطلاعاتی به نسخه یک اثر پیوست بوده یا هنگام انتقال اثر یا موضوعات مورد حمایت به عموم مقرر در این دستورالعمل یا حقوق خاص مقرر در فصل سوم دستورالعمل اروپایی ۱۹۹۶/۹، ظاهر شود.»

از تعاریف پیشین روشن می‌شود که «اطلاعات مرتبط با نظام حقوقی» برای این‌که مورد حمایت قانونی قرار گیرد حداقل باید دارای شرایط زیر باشد:

- شناسایی اثر یا موضوعات مورد حمایت یا صاحبان حقوق آنها را ممکن سازد؛
- به نسخه‌های اثر یا موضوعات مورد حمایت پیوست باشد (ناظر به مواردی که اثر در قالب‌های فیزیکی تکثیر و توزیع می‌شود یا در اختیار عموم قرار می‌گیرد)؛
- هنگام ارائه اثر یا موضوعات مورد حمایت به عموم ظاهر شود (ناظر به مواردی که اثر در فضای سایبر یا محیط‌های دیجیتالی برخط تکثیر یا توزیع می‌شود یا در اختیار عموم قرار می‌گیرد).

۲- پیشینه حمایت از اطلاعات مرتبط با نظام حقوقی

اولین اسناد بین‌المللی که به طور مشخص از اطلاعات راجع به نظام حقوقی سخن گفته‌اند معاهدات سازمان جهانی مالکیت فکری راجع به حق مؤلف (کپی‌رایت) و اجراها و آوانگاشت‌ها هر دو مصوب سال ۱۹۹۶ است. به ترتیب مواد ۱۲ و ۱۹ این دو معاهده تحت عنوان «تعهدات راجع به اطلاعات مرتبط با نظام حقوقی» کشورهای عضو را متعهد می‌کند ضمانت اجراهای مناسب و مؤثر در این زمینه پیش‌بینی کنند. با توجه به بند ۱ هر یک از این دو ماده اعمالی که با هدف آسیب رساندن، زمینه‌سازی، تسهیل به حقوق پیش‌بینی‌شده در این معاهدات و کنوانسیون برن انجام گیرد، مشمول این ضمانت اجراها خواهند بود. این اعمال به طور مشخص عبارتند از:

- حذف و تغییر هر گونه اطلاعات راجع به نظام حقوقی که به شکل الکترونیکی ارائه شده باشد؛

- توزیع، صادرات با هدف توزیع، پخش رادیویی یا انتقال به عموم آثار یا نسخه‌های آثار با آگاهی از این که اطلاعات مرتبط با نظام حقوقی ارائه‌شده به شکل الکترونیکی بدون اجازه (صاحبان حقوق) حذف یا تغییر یافته است.

ضمانت اجراهایی که باید توسط کشورهای عضو در قوانین داخلی آنان اتخاذ شود، با شرایطی همراه است: اولاً اعمال ضمانت اجراها در صورتی است که اقدامات یادشده در بالا آگاهانه انجام گیرد یا دلایل معتبری در دست باشد که شخص مرتکب می‌دانسته، عمل او منجر به نقض اطلاعات مرتبط با نظام حقوقی می‌شود. از سوی دیگر، با توجه به تصریح بند ۱ مواد ۱۲ و ۱۹ معاهدات مورد بحث، این ضمانت اجراها مدنی هستند نه کیفری.

باید خاطرنشان کرد از آنجا که این دو معاهده همه آثار و موضوعات مورد حمایت توسط حق مؤلف و حقوق مجاور را دربر می‌گیرد، بدون تردید نقض اطلاعات مرتبط با نظام حقوقی نرم‌افزارها یا برنامه‌های رایانه‌ای را نیز شامل می‌شود.

سند بین‌المللی مهم دیگری که به روشنی حمایت از اطلاعات مرتبط با نظام حقوقی را مورد حکم قرار داده، دستورالعمل اتحادیه اروپا مورخ ۲۲ می ۲۰۰۱ راجع به یکنواخت‌سازی برخی جنبه‌های حق مؤلف و حقوق مرتبط است. برابر ماده ۷ این دستورالعمل، کشورهای عضو مکلف خواهند بود، حمایت‌های حقوقی مناسب در قبال اشخاصی که آگاهانه و بدون اجازه صاحبان حقوق اقدامات منجر به نقض اطلاعات مرتبط با نظام حقوقی را مرتکب می‌شوند، به عمل آورند. در این دستورالعمل، اعمال ناقض این اطلاعات، دقیقاً همان است که در دو معاهده سال ۱۹۹۶ سازمان جهانی مالکیت فکری پیش‌بینی شده است.

در مورد این دستورالعمل یادآوری دو نکته مفید به نظر می‌رسد: اول این که با توجه به مواد ۱ و ۲ این دستورالعمل، قلمرو آن، همه آثار مورد حمایت توسط حق مؤلف از جمله نرم‌افزارها یا برنامه‌های رایانه‌ای و پایگاه‌های داده است و در نتیجه مقررات راجع به حمایت از اطلاعات مرتبط با نظام حقوقی شامل هر اثر رایانه‌ای یادشده می‌شود؛ دوم برخلاف معاهدات سازمان جهانی مالکیت فکری که فقط از ضمانت اجرای مدنی سخن می‌گویند، دستورالعمل سال ۲۰۰۱ اتحادیه اروپا به جای عبارت «ضمانت اجرای مدنی» و با حذف این عبارت، از «حمایت‌های حقوقی مناسب» سخن گفته است، به گونه‌ای که به نظر می‌رسد دستورالعمل اروپایی درصدد بوده دست کشورها را برای اعمال ضمانت اجرای کیفری باز بگذارد. با توجه به این که بیشتر کشورهای عضو اتحادیه اروپا، معاهدات سازمان جهانی مالکیت فکری را نیز امضا کرده‌اند، ممکن است مقررات دستورالعمل

اروپایی مغایر با تکلیف مقرر در معاهدات سازمان جهانی مالکیت فکری به نظر برسد، ولی در واقع چنین نیست، زیرا معاهدات سازمان جهانی مالکیت فکری ناظر به حمایت‌های حداقلی است و حقوق کشورهای عضو را برای پیش‌بینی حمایت‌های بیشتر از صاحبان آثار فکری و دارندگان حقوق مرتبط نفی نمی‌کند. بدیهی است، حمایت‌های کیفی در بیشتر موارد مؤثرتر از حمایت‌های مدنی تلقی می‌شوند.

آخرین سند بین‌المللی که به صورت روشن و صریح از اطلاعات مرتبط با نظام حقوقی مرتبط با مالکیت فکری حمایت کرده، معاهده مورخ ۲۶ ژوئن سال ۲۰۱۲ سازمان جهانی مالکیت فکری راجع به اجراهای آثار و اجراهای صوتی - تصویری معروف به معاهده پکن است. ماده ۱۶ این معاهده تحت عنوان «تعهدات راجع به نظام حقوقی» تقریباً مقررات مواد ۱۲ و ۱۹ معاهدات سازمان جهانی مالکیت فکری سال ۱۹۹۶ در مورد حق مؤلف و حقوق مرتبط را تکرار کرده و تفاوت‌های جزئی بین مقررات سازمان جهانی مالکیت فکری سال ۱۹۹۶ و سال ۲۰۱۲ به ویژگی‌های اجراهای آثار و اجراهای صوتی - تصویری مربوط می‌شود.

ستار زکلام

ج - محدودیت‌های حمایت حقوقی از تدابیر فنی

حمایت از تدابیر فنی با محدودیت‌هایی رو به رو شده که عمدتاً با لزوم توجه به حقوق اشخاص ثالث توجیه می‌شود. برای مطالعه دقیق‌تر این محدودیت‌ها، در ادامه، به بررسی مقررات بین‌المللی و حقوق داخلی برخی کشورهای پیشرفته می‌پردازیم.

۱- بهره‌برداری‌های مجاز از آثار فکری

یکی از محدودیت‌هایی که برای اتخاذ تدابیر فنی در بیشتر مقررات بین‌المللی پیش‌بینی شده، این است که تدابیر یادشده مانع استفاده اشخاص ذی‌نفع از آثار

ادبی و هنری و نرم‌افزاری در چارچوب محدودیت‌ها و مستثنیات حقوق مادی پدیدآورنده نشود.

در این زمینه اعلامیه مشترک کشورهای عضو در خصوص ماده ۱۲ معاهده سازمان جهانی مالکیت فکری راجع به حق مؤلف^{۲۲} سال ۱۹۹۶ میلادی تأکید می‌کند که کشورهای عضو نباید تفسیری از ماده ۱۲ (تعهدات راجع به تدابیر فنی) بکنند که با حقوق شناخته‌شده در این معاهده منافات داشته باشد. بدون تردید یکی از این حقوق با توجه به ماده ۱۰ معاهده محدودیت‌های حقوق انحصاری یا به عبارتی مستثنیات حقوق مادی پدیدآورنده است.

نکته یادشده در فوق، در ماده ۴ دستورالعمل اتحادیه اروپا مورخ ۲۲ می سال ۲۰۰۱ راجع به «یکنواخت‌سازی برخی جنبه‌های حق مؤلف و حقوق مرتبط در جامعه اطلاعاتی» با صراحت بیشتری تکرار شده است. به موجب این ماده، کشورهای عضو باید تدابیر مناسب اتخاذ کنند تا به کارگیری تدابیر فنی مانع اشخاص ذی‌نفع در بهره‌برداری از مستثنیات یا محدودیت‌های (حقوق انحصاری) پیش‌بینی‌شده توسط قانون ملی نشود.

معاهده مراکش مورخ ۲۷ ژوئن ۲۰۱۳ ناظر بر «تسهیل دسترسی نابینایان و کم‌بینایان و اشخاص دارای سایر مشکلات خواندن متون چاپی آثار منتشرشده» نیز در ماده ۷ خود که به «تعهدات مرتبط با تدابیر فنی حمایتی» اختصاص داده شده، ضمن تأکید بر حقوق کشورهای عضو به اتخاذ ضمانت‌اجراهای مؤثر برای مقابله با خنثی‌سازی تدابیر فنی تأکید می‌کند که این حمایت اشخاص ذی‌نفع (نابینایان، کم‌بینایان و ناتوانان در خواندن) را از بهره‌برداری از محدودیت‌ها و مستثنیات پیش‌بینی‌شده در معاهده محروم نمی‌سازد. ماده ۱۲ معاهده تحت عنوان «سایر محدودیت‌ها و مستثنیات» نیز در همین راستا تصریح می‌کند که:

«۱- کشورهای عضو توافق می‌کنند که هر کشور عضو می‌تواند در قوانین ملی خود محدودیت‌ها و مستثنیاتی در زمینه حق مؤلف علاوه بر آنچه در این معاهده پیش‌بینی شده به نفع اشخاص ذی‌نفع، وضع کند؛ ۲- معاهده حاضر به محدودیت‌ها و مستثنیاتی که به موجب قوانین ملی به نفع اشخاص ناتوان وضع شده، آسیبی وارد نمی‌کند.»

از جمع مواد ۷ و ۱۲ یادشده در بالا استنباط می‌شود که تدابیر فنی نمی‌تواند مانع دسترسی نابینایان، کم‌بینایان و سایر اشخاص ناتوان در خواندن متون به محدودیت‌ها و مستثنیاتی حقوق مادی پدیدآورندگان آثار ادبی و هنری و نرم‌افزاری شود. مفهوم مخالف این دو ماده این است که اشخاص مزبور (اشخاص ذی‌نفع موضوع معاهده) می‌توانند برای بهره‌برداری‌های مجاز تدابیر فنی را نادیده بگیرند و یا آن را خنثی کنند. تنها تفاوت مقررات معاهده مراکش با سایر مقررات مورد بحث این است که در معاهده مراکش منظور از اشخاص ذی‌نفع نابینایان، کم‌بینایان و اشخاصی هستند که از ناتوانی در بینایی رنج می‌برند.

در حقوق آمریکا نیز بر اساس بند f ماده ۱۲۰۱ قانون کپی‌رایت هزاره دیجیتال^{۲۳} سال ۱۹۹۸ میلادی، کاربری که حق استفاده قانونی از برنامه رایانه‌ای را تحصیل کرده، می‌تواند تحت شرایطی که در این ماده ذکر شده، نسبت به مهندسی معکوس یا دی‌کامپایل کردن این برنامه اقدام کند و بدین منظور می‌تواند تدابیر فنی را دور بزند یا آن را خنثی کند، مشروط بر این‌که موجب نقض کپی‌رایت به موجب آن قانون نشود. (موسوی مطلق، ۱۳۹۲ ش.)

در حقوق سوییس نیز پدیدآورندگان و صاحبان حقوق، حتی اگر بدین منظور از ابزارها و نرم‌افزارهای خنثی‌کننده تدابیر فنی بهره برده باشند، نمی‌توانند مانع استفاده کاربرانی شوند که حق استفاده از آثار را از طرق قانونی به دست آورده‌اند.

منظور از استفاده قانونی اعم از این است که ناشی از قرارداد یا قانون باشد. (میگلیوز، ۲۰۱۴ م.)

۲- سایر حقوق اشخاص ثالث

حمایت حقوقی از تدابیر فنی علاوه بر این که نباید موجب آسیب به استفاده‌های مجاز کاربران نرم‌افزارهای رایانه‌ای شود، به سایر حقوقی که برای اشخاص ثالث به موجب مقررات مختلف شناخته شده خللی وارد سازد. این موضوع در مقررات بین‌المللی و حقوق داخلی دو کشور فرانسه و ایالات متحده آمریکا مورد مطالعه واقع شده است.

۲-۱- مقررات بین‌المللی و اروپایی: مقررات بین‌المللی و اروپایی در زمینه حقوق مالکیت فکری حاوی مقررات صریح در زمینه لزوم رعایت حقوق اشخاص ثالث است زمانی که هدف حمایت حقوقی از تدابیر فنی است.

۲-۱-۱- برتری مقررات قراردادی: اعلامیه مشترک کشورهای عضو معاهده پکن مورخ ۲۶ ژوئن سال ۲۰۱۲ سازمان جهانی مالکیت فکری راجع به اجراهای آثار و اجراهای صوتی - تصویری در خصوص ماده ۱۵ آن معاهده مواردی را که استفاده از اجراها مجاز شناخته شده، از جمله در نتیجه قرارداد و نیز مقررات قوانین ملی را از حکم این ماده مستثنا کرده است.

ماده ۸ دستورالعمل‌های اروپایی ۱۹۹۱ و ۲۰۰۹ راجع به حمایت حقوقی از برنامه‌های رایانه‌ای نیز در این خصوص مقرر می‌دارد: «مقررات این دستورالعمل سایر مقررات قانونی مرتبط با پروانه‌های اختراع، علامت‌های تجاری، رقابت ناسالم، اسرار تجاری، حمایت از نیمه‌هادی‌ها یا حقوق قراردادهای منتفی نمی‌سازد.» این محدودیت از عبارت آخر ماده ۹ دستورالعمل اتحادیه اروپا مورخ ۲۲ می ۲۰۰۱ راجع به یکنواخت‌سازی برخی جنبه‌های حق مؤلف و حقوق مرتبط در جامعه

اطلاعاتی نیز استنباط می‌شود. بر اساس این ماده، «مقررات این دستورالعمل مقررات راجع، به اختراعات، علائم، طرح‌ها، مدل‌ها و حقوق قراردادهای را نفی نمی‌کند.» به علاوه، قسمت سوم بند ۴ ماده ۶ دستورالعمل یادشده تصریح می‌کند که مقررات مرتبط با تدابیر فنی در مورد آثار یا موضوعات مورد حمایت که با توجه به مقررات قراردادی بین طرفین در اختیار عموم قرار گرفته، به گونه‌ای که هر فردی می‌تواند در مکان و زمان دلخواهی که خود انتخاب می‌کند به آن دسترسی داشته باشد، اعمال نمی‌شود.

۲-۱-۲- رعایت حریم خصوصی: با توجه به ماده ۹ دستورالعمل اتحادیه اروپا مورخ ۲۲ می ۲۰۰۱ راجع به یکنواخت‌سازی برخی جنبه‌های حق مؤلف و حقوق مرتبط در جامعه اطلاعاتی: «مقررات این دستورالعمل قواعد ناظر به اختراعات، علائم، طرح‌ها، مدل‌ها، احترام به حریم خصوصی و... را منتفی نمی‌کند.» بدون تردید مقررات مرتبط با تدابیر فنی بخشی از دستورالعمل را تشکیل می‌دهد که اعمال آن‌ها نباید منجر به نقض حریم زندگی خصوصی یا داده‌های شخصی شود.

۲-۱-۳- تأمین گردش آزاد کالا: در اعلامیه مشترک کشورهای عضو معاهده سازمان جهانی مالکیت فکری راجع به حق مؤلف سال ۱۹۹۶ در خصوص ماده ۱۲ آن معاهده (تعهدات راجع به تدابیر فنی)، به صراحت آمده است که اعمال تدابیر فنی نباید مانع گردش آزاد کالا شود. منظور این اعلامیه چندان روشن نیست، اما به نظر می‌رسد منظور از کالا، محصولات فکری است و هدف این بوده است که اعمال این تدابیر به مانعی بر سر راه گردش آزادانه آن‌ها تبدیل نشود.

۲-۱-۴- عدم مغایرت با دسترسی به اطلاعات: در میان مقررات بین‌المللی، دستورالعمل اتحادیه اروپا مورخ ۲۲ می ۲۰۰۱ راجع به یکنواخت‌سازی برخی جنبه‌های حق مؤلف و حقوق مرتبط در جامعه اطلاعاتی در ماده ۹ خود مقرر

می‌دارد: «مقررات این دستورالعمل مقررات راجع، به اختراعات، علائم، طرح‌ها، مدل‌ها، دسترسی به اسناد دولتی و... را منتفی نمی‌کند.»

۵-۱-۲- رعایت مقررات ناظر بر زوال حق توزیع: بر اساس بند ۲ ماده ۴ دستورالعمل اروپایی سال ۲۰۰۹ اتحادیه اروپا راجع به حمایت حقوقی از برنامه‌های رایانه‌ای، «اولین فروش کپی یک برنامه رایانه‌ای در اتحادیه اروپا توسط صاحب حق یا با اجازه وی حق توزیع این کپی را در اتحادیه اروپا زایل می‌سازد به استثنای حق کنترل اجاره‌های بعدی برنامه رایانه‌ای یا کپی آن.» با توجه به بند ۱ ماده ۷ این دستورالعمل مقررات آن ماده از جمله مقررات ناظر بر تدابیر فنی نباید با مقررات مواد ۴ و ۵ و ۶ آن دستورالعمل مغایرت داشته باشد. در نتیجه، حمایت از تدابیر فنی نباید مانع اعمال حقوق اشخاص ثالث برای توزیع نرم‌افزارهایی شود که یک بار توسط پدیدآورنده یا صاحب حق یا نمایندگان قانونی آن‌ها به فروش رفته است. به عبارت دیگر، حق توزیع مجدد آن توسط اشخاص اخیر از بین رفته است، هرچند زوال حق توزیع در حقیقت محدودیت در یکی از حقوق مادی پدیدآورندگان و صاحبان حقوق آثار نرم‌افزاری است، ولی هدف اصلی از برقراری آن چنانچه پیشتر گفته شد، تأمین رقابت سالم در بازار نرم‌افزار و ممانعت از ایجاد انحصار در این بازار است و در واقع از آثار قواعد حقوق رقابت بر قواعد ناظر بر مالکیت فکری است.

۲-۲- حقوق فرانسه: حقوق فرانسه حاوی قواعدی است که هدف از آن‌ها تأمین حقوق اشخاص ثالث به هنگام حمایت حقوقی از تدابیر فنی است.

۱-۲-۲- لزوم تأمین آزادی ارتباطات: در حقوق فرانسه، قسمت پنجم ماده ۵-۳۳۱ قانون مالکیت فکری آن کشور محدودیت دیگری را بر محدودیت‌های پیش‌گفته اضافه کرده است. بر اساس این ماده: «مقررات این بخش (تحت عنوان

تدابیر فنی حمایتی و اطلاعاتی) نباید حمایت حقوقی ناشی از مواد ۱-۷۹ تا ۶-۷۹ و ماده ۹۵ قانون شماره ۱۰۶۷-۸۶ مورخ ۳۰ سپتامبر ۱۹۸۶ راجع به آزادی ارتباطات را با تردید مواجه سازد.» باید اضافه کنیم که در حقوق انگلیس نیز کتابخانه‌ها و انجمن‌های جمع‌آوری اسناد بر لزوم دسترسی به اطلاعات تأکید دارند و بر این اعتقادند که مدیریت دیجیتالی حقوق نباید مانع دسترسی به اطلاعات از جمله اطلاعات دیجیتالی شود. (دنانکور، ۲۰۱۰ م.)

۲-۲-۲- تأمین دسترسی به اطلاعات اساسی مرتبط با تعامل سیستم‌ها: حقوق فرانسه علاوه بر محدودیت مرتبط با آزادی ارتباطات، محدودیت دیگری در زمینه به کارگیری تدابیر فنی اتخاذ کرده است. به موجب قسمت چهارم ماده ۵-۳۳۱ قانون مالکیت فکری آن کشور، «تدابیر فنی نباید منجر به جلوگیری از به کارگیری مؤثر تعامل به منظور رعایت حق مؤلف شود. عرضه‌کنندگان تدابیر فنی باید امکان دسترسی به اطلاعات اساسی مرتبط با تعامل را مطابق با شرایط مقرر در بند ۱ ماده ۳۱-۳۳۱ و ماده ۳۲-۳۳۱ فراهم سازند.» آخرین قسمت ماده یادشده تأکید می‌کند که مقررات این ماده نسبت به ماده ۱-۶-۱۲۲ قانون مالکیت فکری (ناظر بر مستثنیات حقوق مادی نرم‌افزار) نیز اعمال می‌شود.

با توجه به قسمت دوم ماده ۳۱-۳۲ مورد اشاره در ماده ۵-۳۳۱ فوق، منظور از اطلاعات اساسی برای تعامل، اسناد فنی و میانجی‌های برنامه‌نویسی است به گونه‌ای که به یک ابزار فنی امکان دهد، به یک موضوع حمایت‌شده توسط تدابیر فنی و به اطلاعات الکترونیکی پیوست‌شده به آن - ضمن رعایت شرایط استفاده از اثر یا موضوع مورد حمایت - دسترسی پیدا کند. این مقررات همانطور که یکی از حقوقدانان فرانسوی متخصص بیان کرده، با هدف حمایت از مصرف‌کنندگان آثار ادبی و هنری و نرم‌افزاری تدوین‌شده تا به کارگیری تدابیر فنی مانع استفاده

دارندگان حقوق قانونی نسبت به اثر یا موضوعات مورد حمایت توسط حقوق مالکیت فکری نشود. (بیتان، ۲۰۱۰ م.)

۲-۲-۳- سایر محدودیت‌ها: علاوه بر دو مورد فوق، موارد دیگری نیز از محدودیت‌های حمایت از تدابیر فنی محسوب می‌شوند که عمدتاً از مصادیق محدودیت‌ها و مستثنیات حقوق مادی پدیدآورنده نیز هستند و در قانون مالکیت فکری فرانسه مورد تصریح قرار گرفته‌اند؛ نظیر استثنای مرتبط با کتابخانه‌ها، موزه‌ها و آرشیوها (قسمت ۸ ماده ۵-۱۲۲)، استثنای پیش‌بینی شده در زمینه آموزش و پژوهش (قسمت سوم ماده ۵-۱۲۲ و قسمت دوم ماده ۵-۱۲۲ و قسمت دوم ماده ۳-۲۱۱) و سرانجام استثنای کپی شخصی (قسمت دوم ماده ۳-۲۱۱). (برتراند، ۲۰۱۱ م.)

۲-۳- حقوق ایالات متحده آمریکا: موضوع تدابیر فنی و نحوه حمایت از آن در حقوق ایالات متحده آمریکا عمدتاً در قانون کپی‌رایت هزاره دیجیتال سال ۱۹۹۸ منعکس شده است. ماده ۱۲۰۱ این قانون حمایت حقوقی از تدابیر فنی را با محدودیت‌های بیشتری مواجه کرده است. به نظر می‌رسد این محدودیت‌ها با آزادی بیشتر بازار آثار فکری و دخالت کم‌تر دولت در فعالیتهای اقتصادی قابل توجیه است. در ادامه مهم‌ترین این محدودیت‌ها مورد مطالعه قرار گرفته است.

۱-۲-۳- استفاده منصفانه: در حقوق ایالات متحده آمریکا، یکی از محدودیت‌های مهم حمایت حقوقی از تدابیر فنی استثنای نظام کپی‌رایت مشهور به استفاده منصفانه است. بند ۱ قسمت (c) ماده ۱۲۰۱ قانون کپی‌رایت هزاره دیجیتال صراحتاً مقرر می‌دارد: «هیچ چیز در این ماده، جبران خسارات، محدودیت‌ها یا دفاعیات در قبال نقض کپی‌رایت از جمله استفاده منصفانه تحت این عنوان را خدشه‌دار نمی‌سازد.» در آرای صادرشده از سوی دادگاه‌های ایالات متحده آمریکا

پس از تصویب این قانون نیز بر لزوم توجه به استفاده منصفانه در حمایت از مدیریت دیجیتال حقوق مالکیت فکری تأکید شده است. در همین راستا، دادگاه‌های آمریکا بر این اعتقادند که قانون کپی‌رایت هزاره آمریکا هیچ گونه خللی به استفاده منصفانه که پیش‌تر در نتیجه شیوه‌های سنتی در دسترس بود وارد نمی‌کند. (آراتی، ۲۰۱۱ م.)

۲-۳-۲- کتابخانه‌ها، آرشیوها و مؤسسات آموزشی و تحقیقاتی: ماده ۱۲۰۱(d) قانون کپی‌رایت هزاره دیجیتال سال ۱۹۹۸ آمریکا در خصوص کتابخانه‌های غیر انتفاعی، آرشیوها و مؤسسات آموزش اجازه داده است که ممنوعیت دورزدن تدابیر کنترل دسترسی رعایت نشود، صرفاً مشروط بر این‌که امکان دسترسی به اثر از طریق دیگری فراهم نشود. مؤسسات آموزشی موضوع این ماده نمی‌توانند ابزارهای دورزدن تدابیر فنی را تولید یا صادر یا به عموم عرضه کنند. (آراتی، ۲۰۱۱ م.)

۳- تحقیقات رمزنگاری

طبق ماده ۱۲۰۱(g) قانون مورد بحث، تحقیقات در خصوص رمزنگاری را به عنوان استثنایی بر حمایت از تدابیر فنی پذیرفته است. این استثنا با توسعه ابزارهای فناوریانه برای شناسایی عیوب و آسیب‌پذیری‌های فناوری رمزنگاری توجیه می‌شود. برای بهره‌برداری از این استثنا، رعایت شرایطی ضروری است: اولاً پژوهشگر باید کپی‌رایت اثر را به طور قانونی تحصیل کرده باشد؛ ثانیاً دورزدن تدابیر مرتبط با کنترل دسترسی باید برای پژوهش‌های رمزنگاری ضرورت داشته باشد؛ ثالثاً پژوهشگر باید تلاشی مبتنی بر حسن نیت برای کسب اجازه از دارنده کپی‌رایت به عمل آورده باشد و سرانجام، چنین عملی موجب نقض کپی‌رایت برابر این قانون و یا نقض قوانین قابل اعمال دیگر - به جز این ماده - نشود. (موسوی مطلق، ۱۳۹۲ ش.)

۴- حمایت از کودکان

مطابق ۱۲۰۱(h) قانون کپی‌رایت هزاره دیجیتال، دادگاه اجازه دارد ضرورت استفاده از یک جزء یا بخشی از یک محصول را در نظر بگیرد، مشروط بر این‌که موجب نقض مقررات این قانون نشود و هدف از آن صرفاً جلوگیری از دسترسی کودکان به مطالبی در اینترنت شود. در تفسیر بند یادشده گفته شده است که این استثنا، نگرانی والدینی را مورد توجه قرار می‌دهد که خواهان جلوگیری از دسترسی کودکانشان به مطالب نامناسب در اینترنت است. (موسوی مطلق، ۱۳۹۲، ش.۰)

۵- حمایت از حریم شخصی

این استثنا که در ماده ۱۲۰۱(i) قانون هزاره کپی‌رایت آمریکا دوزدن تدابیر فنی را زمانی مجاز می‌سازد که تدابیر فنی قادر به جمع‌آوری و پخش فعالیت‌های یک شخص حقیقی در فضای سایبر باشد.

۶- آزمایش میزان امنیت سیستم

هنگامی که هدف تست و آزمایش میزان امنیت رایانه، سیستم رایانه‌ای یا رایانه شبکه باشد، ماده ۱۲۰۱(j) آن را مجاز اعلام کرده است. برای این‌که معلوم شود چنین استثنایی می‌تواند به کار گرفته شود یا خیر، دادگاه باید در نظر بگیرد که آیا اطلاعات به دست‌آمده از این آزمایش امنیت برای ارتقای تدابیر امنیتی به کار رفته است و آیا این اطلاعات به گونه‌ای استفاده یا نگهداری شده است که موجب تسهیل نقض قوانین قابل اعمال نشود. (موسوی مطلق، ۱۳۹۲، ش.۰)

د - ضمانت اجرای خنثی‌سازی تدابیر فنی و اطلاعات مرتبط با نظام حقوق مالکیت فکری

برای مقابله با اشخاصی که درصدد برمی‌آیند تدابیر فنی ناظر بر حفظ حقوق مالکیت فکری آثار خویش را از طریق ممانعت از دسترسی یا استفاده خنثی کنند یا اطلاعات مرتبط با نظام حقوق مالکیت فکری را بی‌اثر سازند، در حقوق داخلی کشورها و مقررات بین‌المللی ضمانت‌های اجرایی پیش‌بینی شده که نیاز به مطالعه دارد:

۱- اسناد بین‌المللی

همانطور که گفته شد، دو معاهده سازمان جهانی مالکیت فکری^{۲۴} یکی راجع به حق مؤلف^{۲۵} سال ۱۹۹۶ و دیگری راجع به اجرای صوتی - تصویری مشهور به معاهده پکن ۲۰۱۲ حاوی مقرراتی در خصوص ضمانت‌های اجرایی خنثی‌سازی تدابیر فنی و اطلاعات مرتبط با مدیریت حقوق هستند.

معاهده سازمان جهانی مالکیت فکری راجع به حق مؤلف، لزوم اتخاذ ضمانت‌های اجرایی مناسب در مقابل خنثی‌کنندگان تدابیر فنی را مورد حکم قرار داده است. بر اساس ماده ۱۱ این معاهده دولت‌های عضو مکلف شده‌اند ضمانت‌های اجرایی مؤثر برای مقابله با اشخاصی که تدابیر فنی را خنثی می‌کنند یا دور می‌زنند، اتخاذ کنند. این ماده در خصوص انواع ضمانت‌های اجرایی که می‌تواند در این زمینه مورد استفاده قرار گیرد، سکوت اختیار کرده است، ولی با توجه به وصف «حقوقی» که به عبارت ضمانت اجرا افزوده شده، می‌توان گفت که این ضمانت‌ها می‌تواند مدنی، کیفری و اقدامات تأمینی باشد.

مواد ۱۵ و ۱۶ معاهده پکن به تعهدات کشورهای عضو مرتبط با تدابیر فنی و اطلاعات مدیریت حقوق مربوط می‌شود. بر اساس ماده ۱۵ تحت عنوان تعهدات

راجع به تدابیر فنی، «کشورهای عضو باید حمایت حقوقی مناسب و مؤثر در قبال خنثی‌سازی تدابیر فنی مؤثری که از سوی هنرمندان مجری اثر یا مجریان در اجرای حقوقشان به منظور محدود کردن اعمال علیه اجراهای آثار یا اجراهایشان به کار گرفته شده است، اتخاذ کنند مشروط بر این که این اعمال توسط هنرمندان مجری اثر یا مجریان مجاز شمرده نشده باشد یا قانون آن‌ها را اجازه نداده باشد.» طبق ماده ۱۶ این معاهده، کشورهای عضو متعهد شده‌اند ضمانت اجراهای حقوقی مناسب و مؤثر بر علیه هر شخصی که آگاهانه اعمال منجر به نقض اطلاعات مرتبط با مدیریت حقوق را انجام دهد با علم به این که، این اعمال می‌تواند نقض یکی از حقوق مقرر در این معاهده را به دنبال داشته باشد، ممکن سازد یا تسهیل نماید، اتخاذ نمایند. در آنچه به ضمانت اجراهای مدنی مربوط می‌شود، داشتن دلایلی معقول مبنی بر این که شخص می‌توانسته متوجه شود که عمل وی می‌تواند به چنین نتایجی منجر شود، کفایت می‌کند. از عبارت اخیر ماده ۱۶ معاهده مشخص می‌شود که کشورهای عضو می‌توانند علاوه بر ضمانت اجراهای مدنی ضمانت اجراهای کیفری نیز برای مقابله با نقض اطلاعات مرتبط با مدیریت حقوق وضع کنند.

۲- مقررات اروپایی

در عرصه اتحادیه اروپا دو دستورالعمل مهم، یکی ناظر بر حق مؤلف و حقوق مرتبط در جامعه اطلاعاتی سال ۲۰۰۱ و دیگری دستورالعمل اروپایی سال ۲۰۰۹ راجع به حمایت حقوقی از برنامه‌های رایانه‌ای ضرورت پیش‌بینی ضمانت اجراهای مؤثر در این زمینه توسط کشورهای عضو را مد نظر قرار داده‌اند.

۲-۱- دستورالعمل اروپایی راجع به هماهنگ‌سازی برخی جنبه‌های

حق مؤلف و حقوق مرتبط در جامعه اطلاعاتی سال ۲۰۰۱: در مواد ۶ و ۷ این

دستورالعمل که ناظر به حمایت حقوقی از تدابیر فنی و اطلاعات مرتبط با نظام حقوق است ضمانت اجرای مشخصی برای مقابله با نقض‌کنندگان این تدابیر یا اطلاعات دیده نمی‌شود. در حقیقت، ماده ۸ این دستورالعمل تحت عنوان «ضمانت اجراها و راه‌های اعتراض» ضمانت اجراهای تضمین حقوق و تکالیف ناشی از دستورالعمل را مشخص کرده که گاه مشخصاً در مورد تدابیر فنی و اطلاعات مدیریت حقوق نیز قابل اعمال خواهد بود. دستورالعمل سال ۲۰۰۱ اتحادیه اروپا همانند معاهدات سازمان جهانی مالکیت فکری از «ضمانت اجراهای حقوقی مناسب» سخن گفته، به گونه‌ای که به نظر می‌رسد دستورالعمل اروپایی درصدد بوده دست کشورهای عضو را برای اعمال ضمانت اجراهای کیفری باز بگذارد.

ستار زکلام

بر اساس بند ۱ ماده ۸ دستورالعمل یادشده، کشورهای عضو مکلف هستند ضمانت اجراها و راه‌های اعتراض مناسب برای مقابله با آسیب به حقوق و تکالیف ناشی از دستورالعمل به کار گیرند. این ضمانت اجراها باید مؤثر، معین و قانع‌کننده باشند. بند ۲ این ماده تصریح می‌کند:

«هر یک از دولت‌های عضو تدابیر مقتضی اتخاذ خواهد کرد تا دارندگان حقوقی که منافع آن‌ها با عمل مجرمانه ارتكابی در سرزمین آن‌ها آسیب‌دیده بتوانند دعوای مطالبه خسارت طرح کنند و/یا بتواند صدور دستور موقت یا حسب مورد قرار توقیف اموال مرتبط با جرم یا ابزارها، محصولات یا ترکیبات مقرر در بند ۲ ماده ۶ را تقاضا کنند.»

همانطور که ملاحظه می‌شود قسمت آخر این بند به طور خاص به توقیف ابزارهای مرتبط با خنثی‌سازی یا نقض تدابیر فنی مربوط می‌شود. سرانجام بند ۳ ماده ۸ مورد بحث، امکان صدور دستور موقت یا دستور توقیف را بر علیه واسطه‌هایی

که خدمات آن‌ها برای نقض حق مؤلف یا حقوق مرتبط مورد استفاده قرار می‌گیرد، پیش‌بینی کرده است. به نظر می‌رسد مثال بارز این واسطه‌ها، ارائه‌دهندگان خدمات اینترنتی^{۲۶} هستند.

۲-۲- دستورالعمل اروپایی راجع به حمایت حقوقی از برنامه‌های رایانه‌ای

سال ۲۰۰۹: این دستورالعمل پیشتر و به مناسبت‌های گوناگون بارها مورد استناد قرار گرفته است. قسمت (ج) بند ۱ ماده ۷ این دستورالعمل، کشورهای عضو را مکلف کرده، تدابیر مناسب در قبال اشخاصی که ابزارهایی را به گردش در می‌آورند یا تجاری می‌کنند که تنها هدف آن‌ها تسهیل حذف غیر مجاز یا خنثی کردن هر گونه تدابیر فنی برای حمایت از یک برنامه رایانه‌ای است، اتخاذ کنند. تردیدی نیست که از جمله این تدابیر می‌تواند اعمال ضمانت اجرای مدنی و کیفری باشد. این دستورالعمل که بر مبنای معاهده‌های سازمان جهانی مالکیت فکری (در زمینه حق مؤلف و حقوق مرتبط) تهیه شده است، تلاش کرده در زمینه مورد بحث هرچند به طور جزئی بین کشورهای عضو هماهنگی ایجاد کند و از این حیث حقوق مالکیت فکری کشورهای عضو را در زمینه حمایت از کپی‌رایت در تجارت الکترونیکی تحت تأثیر قرار داده است. (تولد، ۲۰۰۵ م.)

یکی از ضمانت‌اجراهای مدنی پیشنهادی به کشورهای عضو برابر بند ۲ ماده ۷ فوق این است که کشورهای عضو در قوانین خود توقیف وسایل یادشده در قسمت (ج) بند ۱ این ماده را پیش‌بینی کنند.

۳- حقوق انگلیس

در حقوق انگلیس ضمانت‌اجراهای مدنی و کیفری برای اشخاصی که مدیریت الکترونیکی حقوق مالکیت فکری را نقض کنند، پیش‌بینی شده است. در آنچه به ضمانت‌اجراهای مدنی مربوط می‌شود ماده s296ZG قانون کپی‌رایت، طراحی‌ها

و حق اختراع سال ۱۹۸۸ انگلستان اشخاصی را که آگاهانه، بدون اختیار قانونی و با علم به این که عملشان می‌تواند نقض کپی‌رایت را تسهیل کند، اقدام به خنثی‌سازی تدابیر فنی و اطلاعات مرتبط با نظام حقوقی یا اخلاقی آن‌ها کنند به لحاظ مدنی دارای مسئولیت شناخته است. اطلاعات مرتبط با حقوق، مشخصات اثر، هویت پدیدآورنده، دارندگان یا صاحبان هر حق مالکیت فکری یا اطلاعات راجع به مقررات یا شرایط استفاده از اثر یا هر شماره و کدی که نماینده این اطلاعات را شامل می‌شود و همانند اطلاعاتی که تحت نظام کپی‌رایت مورد حمایت قرار دارند تلقی شده است. (کولستون و همکاران، ۲۰۰۵ م.)

۴- حقوق ایران

همانطور که پیش‌تر گفته شد در حقوق ایران، مقررات قانونی در این زمینه به شکل تهاجمی و با وضع مقررات کیفری آغاز شده است. در عین حال، با استفاده از ظرفیت‌های قوانین مدنی و مالکیت فکری می‌توان برای مطالبه ضرر و زیان ناشی از خنثی‌سازی تدابیر فنی مورد بحث اقدام کرد.

۴-۱- **ضمانت اجرای کیفری:** حمایت کیفری از مدیریت دیجیتال حقوق مالکیت فکری در حقوق ایران علاوه بر فقدان تعریف قانونی از آن با این ایراد اساسی همراه است که نظام مرتبط با اطلاعات حقوق را به مفهومی که پیش‌تر گفته شد، دربر نمی‌گیرد و اساساً کم‌ترین اشاره‌ای به آن وجود ندارد. مقررات کیفری در زمینه تدابیر فنی را از یکسو در ماده ۱ قانون جرائم رایانه‌ای و از سوی دیگر در ماده ۹۲ لایحه حقوق مالکیت فکری (مالکیت ادبی و هنری) سال ۱۳۹۳ می‌توان جستجو کرد.

۴-۱-۱- ماده ۱ قانون جرائم رایانه‌ای (ماده ۷۲۹ قانون مجازات اسلامی جدید): ماده ۱ قانون جرائم رایانه‌ای نقض تدابیر فنی مرتبط با حفاظت از داده‌ها

و سیستم‌های رایانه‌ای و مخابراتی را جرم شمرده است. در حقیقت، مقنن به تبعیت از کنوانسیون اروپایی جرائم سایبری و بدون این‌که مفهوم، انواع و محدوده استفاده از این تدابیر مشخص شده باشد و قبلاً به موجب قوانین مرتبط با حقوق مالکیت فکری، شهروندان از خنثی‌سازی و دورزدن این تدابیر منع شده باشند، اقدام به جرم‌انگاری آن کرده است. با توجه به ماده ۱ قانون جرائم رایانه‌ای، نتیجه خنثی کردن تدابیر فنی یا امنیتی پیش‌بینی‌شده توسط شخص ممکن است دسترسی به سیستم‌های رایانه‌ای یا مخابراتی و یا داده‌ها باشد. منظور از داده‌های مورد حمایت در ماده، داده محتوا است که می‌تواند شامل اسرار تجاری، حرفه‌ای، اطلاعات مرتبط با حریم خصوصی و آثار ادبی و هنری و سایر موضوعات مورد حمایت در حقوق مالکیت فکری شود. از دید یکی از متخصصان حقوق جرائم سایبری (رایانه‌ای)، «دسترسی غیر مجاز عبارت است از رخنه غیر قانونی به سامانه‌های رایانه‌ای حفاظت‌شده که گاه در زبان فنی هک یا رخنه‌گری گفته می‌شود.» (عالی‌پور، ۱۳۹۰ ش.)

۲-۱-۴- لایحه حقوق مالکیت فکری (جلد اول - مالکیت ادبی و هنری) سال ۱۳۹۳: هرچند این لایحه مراحل تصویب خود را در مجلس شورای اسلامی طی می‌کند و به قانون بدل نشده است، ولی می‌تواند به نوعی بیانگر دورنمای حقوق ایران تلقی شود. لایحه مورد بحث، بدون این‌که تعریفی از تدابیر فنی به عمل آورد، صرفاً از زاویه مقابله کیفری با خنثی‌کنندگان این تدابیر به موضوع پرداخته و برای مرتکبان این اعمال مجازات تعیین کرده است. بدون تردید توجه به حمایت و حفاظت از آثار فکری در محیط‌های دیجیتال یکی از گام‌های بلند تهیه‌کنندگان لایحه محسوب می‌شود، ولی این ایراد بر آن وارد است که به تعریف و توصیف تدابیر فنی پرداخته است و اساساً در خصوص نظام مرتبط با اطلاعات حقوقی

حاوی حکمی نیست. ماده ۹۰ لایحه مقرر می‌دارد: «هر شخصی که به صورت غیر مجاز تدابیر حفاظتی پیش‌بینی شده جهت ممانعت از نقض حقوق مقرر در این قانون را بی‌اثر سازد، به مجازات مقرر در ماده (۸۹) محکوم می‌گردد.»

ماده ۹۲ همان لایحه نیز اضافه می‌کند: «هر کس به ساخت، ورود، تکثیر، نشر، توزیع، فروش، اجاره، تبلیغ و هر گونه در اختیارنهادن ابزارهای سخت‌افزاری و نرم‌افزاری که کارکرد انحصاری آن نقض حقوق مورد حمایت این قانون یا بی‌اثر کردن اقدامات فنی حمایت می‌باشد، مبادرت نماید، به پرداخت جزای نقدی از پنجاه میلیون ریال تا پانصد میلیون ریال و یا حسب مورد به محرومیت از اشتغال به کسب و فعالیت‌های موضوع این قانون از دو تا ده سال یا هر دو مجازات محکوم خواهد شد.»

ستار زکرام

۲-۴- ضمانت اجرای مدنی: ماده ۱۰۱ لایحه حقوق مالکیت فکری سال ۱۳۹۳ مقرر می‌دارد: «دارنده حقوق مورد حمایت این قانون می‌تواند مستقل از دعوای کیفری یا به تبع آن، جبران خسارت مادی و معنوی ناشی از نقض حقوق خود را از ناقض یا ناقضین حقوق از طریق طرح دعوای حقوقی مطالبه نماید. میزان خسارت بر اساس قواعد عمومی و با توجه به اهمیت و میزان زیان مادی و معنوی وارده به دارنده حق و میزان منافی که شخص نقض‌کننده از طریق نقض حقوق کسب کرده و نیز منافع مسلمی که دارنده حق از آن محروم شده است، تعیین می‌شود.»

بر اساس ماده ۱۰۲ لایحه مورد بحث، «مرجع قضایی مکلف است به تقاضای دارنده حق نسخه‌های غیر قانونی را از چرخه تجاری خارج نماید و در صورتی که نسبت به نحوه استفاده از آثار مذکور میان مرتکب و صاحب حق تراضی حاصل نشود، آن‌ها را معدوم و یا به درخواست ذی‌نفع به عنوان جبران تمام یا بخشی از

خسارات وارده به زیان‌دیده تحویل می‌دهد. این حکم نسبت به اشخاص ثالثی که نسخه‌های یادشده را بدون آگاهی از غیر مجازبودن آن برای استفاده‌های شخصی تحصیل کرده باشند، اعمال نمی‌گردد.»

تردید نیست که ذی‌نفع می‌تواند به استناد ماده ۱۰۱ فوق‌الذکر خسارات مدنی ناشی از دورزدن تدابیر فنی را مطالبه کند و با توسل به ماده ۱۰۲ می‌تواند از دادگاه بخواهد ابزارهای دورزدن خنثی‌کردن تدابیر فنی حمایتی را از چرخه تجاری خارج کند.

نتیجه‌گیری

حمایت حقوقی از تدابیر فنی حفاظت از آثار ادبی و هنری و همچنین حمایت از اطلاعات مرتبط با نظام حقوقی که تمامی معاهدات واپسو بر آن تأکید کرده‌اند می‌تواند نقش مؤثری در حمایت از حقوق پدیدآورندگان ایفا کند. این حمایت‌ها می‌تواند در قالب ضمانت اجرای مدنی و کیفری صورت گیرد. ضمانت اجرای مورد بحث می‌تواند نه تنها خنثی‌سازی و بی‌اثرکردن این تدابیر و اطلاعات را دربر گیرد، بلکه ناظر به واردات و صادرات و معاملات ابزارهای خنثی‌سازی باشد. با این حال، در اعمال این ضمانت اجراها از یکسو رعایت مستثنیات حقوق مالکیت فکری و از سوی دیگر ملاحظات خاص ناظر به دسترسی به اطلاعات و نیز ناتوانان جسمی، حقوق کودکان و تحقیقات علمی ضرورت دارد. در حقوق ایران، قانون جرائم رایانه‌ای سال ۱۳۸۶ صرفاً خنثی‌سازی تدابیر فنی حفاظت از داده‌ها و سیستم‌های اطلاعاتی را جرم‌انگاری کرده است، ولی مقررات مرتبط با حقوق مالکیت فکری حاوی هیچ‌گونه مقرراتی در این زمینه نیست. لایحه جامع حقوق مالکیت فکری (جلد اول - مالکیت ادبی و هنری) سال ۱۳۹۳ فقط ناظر به جرم‌انگاری خنثی‌سازی تدابیر فنی است، بدون این‌که این تدابیر را توصیف کرده باشد. این لایحه فاقد هر گونه حکمی در خصوص اطلاعات مرتبط با نظام حقوقی یا ضمانت اجرای نقض آن است.

پی‌نوشت‌ها

1. DRM: Digital Right Management
2. TPM: Technological Protection Measures
3. Sui Generis
۴. منظور دستورالعمل اروپایی مورخ ۱۱ مارس ۱۹۹۶ راجع به حمایت حقوقی از پایگاه‌های داده است.
۵. مقررات ماده ۷ یادشده در ماده ۷ دستورالعمل اروپایی شماره ۲۰۰۹/۲۴ مورخ ۲۳ آوریل ۲۰۰۹ راجع به حمایت حقوقی از برنامه‌های رایانه‌ای که جانشین دستورالعمل اروپایی مورخ ۱۴ می ۱۹۹۱ در این مورد شده، تکرار شده است.
6. WPPT
7. Fair Use
8. Encryption
9. Steganography
10. Authentication
11. Encryption
12. Secrete/ Private Key/ Symmetric
13. Public Key/ Asymmetric
14. Key Public Infrastructure
15. IP Address
16. IP Authentication
۱۷. همانطور که اشاره شد که رمزنگاری به تنهایی قادر نیست همه مسائل مربوط به حفاظت از آثار دیجیتالی و جلوگیری از کپی‌شدن آن را تأمین نماید، چراکه گیرنده اثر رمزشده، قادر است آن را رمزگشایی و حقوق مؤلف را نقض کند. یک راه‌کار پنهان‌سازی اطلاعات کنترلی لازم درون خود حامل (Media) اثر است که به این تکنیک «Watermarking Digital» گفته می‌شود.
۱۸. در فرآیند واترمارکینگ، علامت‌های مرتبط با اثر مورد حمایت و مربوط به اصل‌ساز (Originator's Mark) درون اثر دیجیتالی پنهان‌سازی می‌شود. در مقابل به تکنیک‌های که گیرنده اثر محافظت‌شده را مشخص و آشکار (بر ملا) می‌سازد، «Fingerprinting» گفته می‌شود، علیهذا امروزه به طور وسیع‌تر، دیجیتال واترمارکینگ به هر گونه فناوری‌ای که به پنهان‌سازی اطلاعات در محتوی حامل‌های دیجیتالی بپردازد، اطلاق می‌شود.
19. Broadcast Data
20. DRM: Digital Right Management
21. Obligations Concerning Rights Management (Information)
22. WCT: Wipo Copyright Treaty

23. DMCA: Digital Millennium Copyright Act
24. Wipo
25. Wct
26. ISP: Internet Service Providers

فهرست منابع

الف - فارسی:

عالی‌پور، حسن. (۱۳۹۰ ش.). حقوق کیفری فناوری اطلاعات (جرایم رایانه‌ای). معاونت حقوقی و توسعه قضایی قوه قضائیه، مرکز مطالعات توسعه قضایی، تهران: انتشارات خرسندی، چاپ اول، ص ۱۵۹.

کمیسیون حقوق تجارت بین‌المللی سازمان ملل متحد. (۱۳۹۲ ش.). اعتمادسازی در تجارت الکترونیکی، مسائل حقوقی مرتبط با استفاده بین‌المللی از شیوه‌های گواهی و امضای الکترونیکی. مترجم ستار زرکلام، تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش و مرکز توسعه تجارت الکترونیکی، صص ۴۹-۶۴.

موسوی مطلق، سیدابراهیم. (۱۳۹۲ ش.). تدابیر فناورانه برای حفاظت از آثار دارای کی‌رایت. پایان‌نامه دوره کارشناسی ارشد حقوق مالکیت فکری دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی، به راهنمایی دکتر هادی وحید، صص ۱۰۳-۱۰۵.

ب - لاتین:

Arathi, A. (2011). Technology Protection Measures and Copyright Exceptions: The Rights of the Common Man in the Developed World. Available at: <http://ssrn.com/abstract=2437370>.

Bitan, H (2010). Droit des créations immatérielles. 1th edited, Lamy, Collection lamy, Axe Droit, 239-242.

Bitan, H. (2015). Droit et expertise du numérique. Wolters Kluwer, collection Lamy Axe Droit, 245-246.

Cachin, C. (1998). An Information-Theoretic Model for Steganography. Proceedings of 2nd Workshop on Information Hiding, MIT Laboratory for Computer Science.

- Colston, C. Middleton, K. (2005). *Modern Intellectual Property Law*. 2th edited, London: Cavendish, 393-394.
- Denoncourt, J. (2010). *Intellectual property law. Q & A Routledge Questions & Answers Series*. London: Routledge, 62.
- Pollaud-Dulian, F. (2005). *Le droit d'auteur. (Corpus pour droit privé) Economica*, Paris: Dalloz, 109.
- R.Bertrand, A. (2012). *Droit d'auteur*. 3th edited, Paris: Dalloz Action, 298.
- Todd, P. (2005). *E Commerce Law*. London: Cavendish Publishing, 97.
- US Patent and Trademark Office. (2002). *Technological Protection Systems for Digitized Copyrighted Works: A Report to Congress*. Pub. L. No. 107-273, 116 Stat, 1758.
- Migliozzi, S. (2014). *Les mesures techniques de protection en droit d'auteur, Mémoire de Master, Rédigé sous la direction du Professeur Vincent Salvadé*. Available at: <http://www.unine.ch/files/.../Mémoire%20de%20Sabrina%20Migliozzi.pdf>.

یادداشت شناسه مؤلف

ستار زرکلام: استادیار، گروه حقوق، دانشگاه شاهد، تهران، ایران.

پست الکترونیک: sattarzarkalam@gmail.com

Literary and artistic digitally rights management

Sattar Zarkalam

Abstract

With the emergence and development of ICT especially the Internet, intellectual property law have been facing new challenges. Electronic tools and other new ICTs have provided new and unique opportunities for humanity to produce and duplicate works; however, they have also increased the potential of the breach of authors' rights which is not comparable to the tools used in the few past decades. As a result, in order to face the violation of intellectual property law of literal and artistic works in digital environments, the management of this law has become more vital than before. This management can become possible by both referring to technical measures and surveying the information related to the identification of works and authors. Since paralyzing these technical measures and information is possible, the international and regional documents concerning intellectual property have provided the legal protection of them, especially by recommending the state members to provide civil and criminal sanctions in order to face the breach of these measures. However, legal protection of technical measures and information related to the identification of works and authors in international documents and also in national laws have been facing limitations such as accessing to information and protecting children and handicaps.

Keywords

Digital Rights Management, Technical Measures, Information Related To the Identification of Works and Authors, Limitations to Legal Protection of Technical Measures, European Directives, International Documents